А н н о т а ц и я

В статье рассмотрено проблемы трактовки основных понятий компетентностного обучения, самообразовательной деятельности студентов, диагностики компетентности, размежевания компетенций разных уровней образования.

***Ключевые слова**: компетентностное обучение, самообразование, диагностика компетентности, размежевание компетенций.*

A n n o t a t i o n

The article focuses on the problems of interpretation of the basic concepts of competency training, self-educational activity of students, the diagnostics of competence; competences of different levels have been determined.

***Key words**: competency training, self-education, diagnostics of competence.*

Синявська У. В.
Прикарпатський національний університет
імені В. Стефаника

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

В статті розкриті лінгводидактичні аспекти формування мовленнєвої компетенції учнів початкової школи.

***Ключові слова:** компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, мовна і мовленнєва компетенція.*

Постановка проблеми. Навчання мови у початковій школі потребує переосмислення з огляду на загальні зміни ціннісних орієнтирів в освіті. В основі розвитку різних навичок мовленнєвої діяльності лежить уміння слухати і розуміти усне мовлення. Побудова сучасного мовно-мовленнєвого шкільного курсу сприяє активному, динамічному формуванню мовної особистості, її інтегруванню в суспільне середовище. Навчання рідної мови у вітчизняній методиці завжди розглядалося в нерозривному зв'язку з розвитком і вихованням учнів. Розвиток особистості великою мірою залежить від мовленнєвого середовища, що її оточує. Нині система освіти зорієнтована на формування комунікативної компетенції школярів, тобто формування здатності розв'язувати за допомогою мовних засобів комунікативні завдання в конкретних формах та ситуаціях спілкування.

Державний стандарт початкової освіти передбачає поряд з лінгвістичною підготовкою набуття дітьми достатнього особистісного досвіду, культури спілкування і співпраці в різних видах діяльності. Метою курсу є розвиток умінь і навичок усного мовлення, поглиблення знань щодо усного і писемного, діалогічного й монологічного мовлення, особливостей висловлювань, обумовлених їх комунікативними завданнями й ситуацією спілкування.

Мета статті – розкрити лінгводидактичні аспекти формування мовленнєвої компетенції учнів початкових класів.

Проблема визначення базових компетентностей учнів в умовах нової освітньої парадигми є важливою умовою відродження національної освіти. Сьогодні на часі – компетентнісна парадигма як новий концептуальний орієнтир. Реалізація даного підходу припускає формування й розвиток ключових компетентностей учнів початкової школи в процесі виховання і навчання за стандартом. Компетентнісна парадигма слугує

методологічною основою Державного стандарту загальної середньої освіт в Україні, відповідає потребам сьогодення, узгоджується з гуманітарним підходом до організації й оцінки результативності початкової освіти. На думку вчених (Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Несен) компетентність кваліфікується як інтегральна характеристика особистості з боку його здатності орієнтуватися, пристосовуватися і впливати на довкілля та себе самого; застосовувати знайомий досвід у нових умовах життя; виробляти адекватні оцінки і реакції в різних життєвих ситуаціях; вчиняти конструктивно, ефективно розв'язувати проблеми, виявляти утворювальну активність, досягати якісних результатів.

Проблема компетентнісного підходу до освіти широко досліджується науковцями (Н. Бібік, Є. Божович, В. Болотова, Н. Денисова, В. Краєвський, О. Локшина, І. Ніконенко, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторський та ін.), які підкреслюють його інтернаціональний характер. На їхню думку, набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності оперативно реагувати на запити часу.

Варто зазначити, що в психолого-педагогічній літературі немає єдиної думки щодо розуміння "компетентності" як категорії, її структури і видів. Полеміці підлягають такі поняття, як компетентність і компетенція, ключові компетенції, компетентнісний підхід, мовленнєва компетенція та методика їх формування.. Насамперед звернемось до словникових джерел.

Так, за новим тлумачним словником української мови "компетенція" – добра обізнаність із чим-небудь; "компетентний" – який має достатні знання в який-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий [3, с. 305].

У словнику російської мови означені поняття трактуються таким чином: "компетентний" – 1) знаючий, обізнаний, авторитетний в якій-небудь галузі; 2) той, хто володіє компетенцією. "Компетенція" – коло питань, в яких хтось добре обізнаний [4:248].

В словнику іншомовних слів ми знайшли таке тлумачення цих понять. "Компетенція" – коло питань, в яких дана особа володіє пізнанням, досвідом. "Компетентність" – 1) володіння компетенцією; 2) володіння знаннями, що дозволяють судити про щось. Поняття "компетентний" тлумачиться як: 1) той, хто володіє компетенцією; 2) знаючий, обізнаний в певній галузі [9, с. 247].

У науковий обіг поняття "компетентність", "компетенція", "компетентнісний підхід", увійшли з професійної сфери, тому більшість європейських дослідників розглядають "компетентність" як оцінну категорію, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження.

Термін "компетенція" сьогодні широко використовується там, де йдеться про навчання та виховання. За словами В. Раєвського та А. Хуторського, компетенція – це коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх на основі власного досвіду а компетентність у визначеній галузі – це поєднання відповідних знань і здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній [7, с. 3-10].

На думку В. О. Кальней, С. Є. Шишов, компетенція – це загальна здібність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які надбані завдяки навчанню [10]. Компетенція не може зводитись до знань, до навичок, бути компетентним не означає бути вченим або освіченим.

За словами В. О. Кальней та С. Є. Шишова, про компетенцію йдеться тоді, коли вона виявляється у будь-якій ситуації; невиявлена компетенція є тільки потенційною, і вона вже не є компетенцією, а тільки прихованою можливістю [10]. Найскладніша проблема в тому, щоб визначити ті знання, які б забезпечили формування необхідної компетенції.

З позиції культурно-історичної заданості компентність у смисловому значенні охоплює три аспекти: знання, вміння, навички. Крім того, компетентність – це гармонійне співвідношення "хочу", "можу" і "треба". Саме компетентність виконує низку функцій: уміння вибирати відповідну інформацію для виконання дій задля досягнення необхідної мети або для побудови нової дії. Натомість, Т. Попова визначає компетентність як загальну здатність жити в суспільстві, що ґрунтується на певних знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих у процесі навчання [5, с. 42].

С. Ю. Ожегов визначає компетентну людину як освічену, авторитетну в певній галузі. Подібно до цього розуміють це поняття Дж. Ровен та О. О. Бодальов. Згідно з першим, компетентність – "це специфічна здібність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, це володіння вузькоспеціальними знаннями, особливого роду предметними навичками, способами мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії" [4, с. 8]. О. О. Бодальов уважає, що компетентність – це "специфічна здібність, яка дозволяє ефективно вирішувати типові проблеми і завдання, що виникають у реальних ситуаціях повсякденного життя". Це "вміння вирішувати окреслене коло завдань у професійних видах діяльності" [2, с. 1].

Р. Стернберг [6], аналізуючи природу компетентності, підкреслює, що психологи досліджують і визначають сутність цього явища з двох позицій. У межах першої, вона розглядається як наслідок розвитку певних розумових процесів, а саме: планування, відслідковування, оцінки рішення проблеми, прийняття рішення, одержання і обробка інформації тощо. За другою позицією, компетентність – це наслідок накопичення людиною бази знань і досвіду різних способів її організації та реорганізації.

Цікаво, що, розглядаючи сутність компетентності з другої, зазначеної вище позиції, Р. Стернберг наголошує на тому, що створювана і певним чином організована база знань, проблемні схеми, що виникають разом із нею, складають фундамент для всіх різноманітних видів компетентності [6, с. 16]. Тобто залежно від того, які знання утворюють базу щодо розуміння певного предмета (певної сфери дійсності, певної галузі науки) визначається сфера компетентності спеціаліста. Кількісний склад цієї бази і спосіб організації знань, що входять до неї, визначають межі і характер розв'язання тих проблем, які можуть бути вирішеними за допомогою певної бази знань.

Отже, компетенцію потрібно розуміти як реальну вимогу до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду, ставлення з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі, а компетентність – як реально сформовані особистісні якості учня та досвід діяльності.

На нашу думку, "компетентність" – це комплексна характеристика особистості, яка включає суму знань, навичок та відносин, що дають змогу ефективно здійснювати певну діяльність. На кожному віковому етапі компетентність має орієнтовні показники розвитку особистості. Нас передусім цікавило формування мовленнєвої компетенції учнів початкової школи.

У мовленнєвій діяльності ми розрізняємо мовну і мовленнєву компетенції. Відтак мовна компетенція передбачає засвоєння школярами знань про мову, мовні вміння, виконує певні види мовного аналізу має пропедевтичний характер. Складовими мовної компетенції виступають орфоепічна, лексична, граматична, правописна компетенція.

Під мовленнєвої компетенцією учнів початкової школи ми розуміємо вміння уважно слухати і розуміти текст, запам'ятовувати з одного прослуховування його фактичний зміст, послідовність подій, основну думку висловлювання, переказувати прослухані чи прочитані твори, створювати монологічні висловлювання комунікативного спрямування, будувати

діалог з урахуванням ситуації спілкування, толерантно ставитися до думок інших, дотримуватися норм етикету в спілкуванні, знати особливості українського національного етикету.

На думку, М. Вашуленка, у процесі конструювання початкового курсу української мови у його змісті виділяють дві істотні складові – мовознавчу і мовленнєвознавчу, кожну з яких відповідною мірою підпорядкували основній меті початкового навчання мови – мовленнєвому розвитку школярів, що дозволить поєднати системно-описовий підхід із комунікативно-діяльнісним, реалізувати задекларований Державним стандартом загальної початкової освіти орієнтацію на поєднання всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності на уроках мови – аудіювання (уміти уважно слухати і розуміти текст, запам'ятовувати з одного прослуховування його фактичний зміст, послідовність подій, основну думку висловлювання), говоріння (уміти переказувати прослухані чи прочитані твори, створювати монологічні висловлювання комунікативного спрямування, будувати діалог з урахуванням ситуації спілкування, толерантно ставитися до думок інших, дотримуватися норм етикету в спілкуванні, знати особливості українського національного етикету), читання (уміти читати вголос з дотриманням найважливіших орфоепічних норм української літературної мови; інтонувати речення, різні за метою висловлювання: правильно відтворювати інтонацію прохання, побажання, вимоги, наказу, заклику тощо у спонукальних реченнях) і письмо (володіти графічними вміннями: каліграфічно правильно списувати, писати з пам'яті та перевіряти написане; писати під диктування текст, доступний за орфографічною та правописною складністю; письмово переказувати текст, передаючи послідовно основний зміст прочитаного; складати письмові невеликі за обсягом (7-8 речень) твори на визначену вчителем чи самостійно обрану тему; висловлювати на письмі власну думку про певну подію, прочитаний твір тощо; удосконалювати написане; уміти правильно оформляти письмову роботу).

Формування, розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань. Текстова основа в системі навчальних вправ сприяє посиленню учнівської уваги до опанування таких важливих загально навчальних умінь, як слухати і розуміти усне мовлення. Школярів необхідно вчити стежити за розвитком думки, адекватно сприймати емоційно-оцінну інформацію, сортувати, трансформувати, активно обмінюватися нею.

Не слід також забувати про важливість формування комунікативної компетенції. В основі мовленнєвої комунікації лежить модель, структурними компонентами якої є відправник і одержувач інформації людина. Отож, мовленнєва комунікація – це спілкування людей яке здійснюється за допомогою вербальних (словесних) і невербальних засобів.

А. М. Богуш, під комунікативною компетенцією розуміє комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування. Комунікативну компетенцію вона пропонує розглядати в межах мовленнєвої компетенції, під якою розуміє вміння адекватно і доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях, використовувати для цього як мовні, так і позамовні та інтонаційні засоби виразності мовленнях [1].

Сучасні дослідження В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко, О. Хоршковська засвідчують інтегративний характер комунікативної компетенції. Вона включає мовну компетенцію (ґрунтується на знаннях про систему мовлення як основу формування фонетичних і орфоепічних, морфологічних, лексичних, лінгвістичних, корекційних умінь щодо правильності вживання граматичних норм, навичок правопису); мовленнєву

компетенцію (ґрунтується на знаннях про особливості усного та писемного мовлення; формування уміння ставити запитання і відповідати на них, створювати діалог, складати власні монологічні висловлювання різних стилів і жанрів, формування структурно-композиційних, інформаційно-змістових, лексико- та граматико-стилістичних умінь); лінгвокраїнознавчу компетенцію (ґрунтується на знаннях про реалії матеріальної і духовної культури українського народу; формування уміння доречно використовувати у мовленні українські приказки, прислів'я, фразеологічні звороти як засоби увиразнення мовлення, дотримання норм українського мовленнєвого етикету).

Висновки. Отже, актуальною залишається розробка таких підходів до навчання мови, які б посилювали орієнтованість на формування ключових компетентностей, передусім – мовленнєвої компетенції. Формування мовленнєвої компетенції спрямоване насамперед на розвиток мовленнєвої особистості, значною мірою сприяє забезпеченню соціалізації молодших школярів.

Використана література:

1. *Богуш А. М.* Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгводидактична проблема // Розвиток творчих здібностей дітей засобами мовлення : збірник наукових праць. – Вип. 11. – Київ-Запоріжжя, 1998. – С. 5-16.
2. *Бодалев А. А.* Психология новой эры: компетентность или беспомощность. – Режим доступу : http: // psy. I September. Ru / 2001 / 47 / 45. htm.
3. Новий тлумачний словник української мови. – у 4-х томах. – К. : "Аконіт", II том, 1999. – С. 305.
4. *Ожегов С. И.* Словар русского языка / под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. – 16 изд., испр. – М. : Русс. яз., 1987. – 797 с.
5. *Попова Т. Ю.* Формування соціальної компетентності учнів // Педагогічна скарбниця Донеччини. – № 2(20). – 2004. – С. 42-43.
6. Практический интеллект / под общей ред. Р. Стенберга. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
7. *Раєвський В., Хуторський А.* Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогіка. – 2003. – № 3. – С. 3-10.
8. *Ровен Дж.* Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / пер. с анг. – М. : "Когито-Центр", 1999. – 144 с.
9. Словар иностранных слов. – 18 изд., стер. – М., 1989. – С. 247.
10. *Шишов С., Кальней В.* Мониторинг качества образования в школе. – М., 1999.

Аннотация

В статье раскрыты Лингводидактические аспекты формирования речевой компетенции учащихся начальной школы.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, компетентностный подход, языковая и речевая компетенция.

Annotation

The article revealed the philological aspects of speech competence of elementary school.

Keywords: competence, competence, competence approach, language and linguistic competence.